

FRANCISZEK KAPUSTA
Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

PRZEMIANY ORAZ EFEKTYWNOŚĆ INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTW ROLNYCH W POLSCE

1. Wstęp

Indywidualne gospodarstwa rolne stanowią w Polsce dominującą formę gospodarowania w rolnictwie i z tego względu zasługują na szczególną uwagę. Stanowią one 99,8% wszystkich gospodarstw rolnych, zajmują 85,6% użytków rolnych¹, wytwarzają²: 90,2% produkcji globalnej, 94,5% produkcji końcowej netto i 93,6% produkcji towarowej netto rolnictwa.

Indywidualne gospodarstwa rolne pełnią różnorodne funkcje, wśród których można wymienić jako najważniejsze: produkcyjną, dochodotwórczą, socjalną, intensyfikacyjną, uszlachetniającą (przetwórczą), upowszechnienia postępu, wychowawczą, buforową, krajoznawczą, kulturową, ekologiczną i rekreacyjną.

Niewielka część indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzi rachunkowość rolną (ok. 60 tys.), a tylko 1270 (2001 r.) współpracowało w tym zakresie z Instytutem Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (IERiGŻ). Ta grupa gospodarstw nie jest w pełni reprezentatywna dla ogółu indywidualnych gospodarstw rolnych [Wyniki 2001, s. XXXIV]. Ogólnie, są to gospodarstwa lepiej wyposażone w maszyny i urządzenia, o wyższym poziomie wykształcenia kierowników gospodarstw, ponoszą wyższe nakłady materialne na 1 ha użytków rolnych i 1 sztukę zwierząt gospodarskich ale czynią to racjonalniej od ogółu gospodarstw, a w związku z tym uzyskują wyższą produktywność czynników produkcji. Znając powyższe informacje o badanych gospodarstwach, należy je uwzględnić przy próbie uogólnienia wyników badań na całość indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce.

¹ Dane dla 2002 r. Obliczono na podstawie: [Użytkowanie ..., s. XXV; 10, s. XXXII].

² Dane dla 2002 r. dla gospodarstw indywidualnych. Obliczono na podstawie: [Rocznik 2003, s. 371].

W opracowaniu przedstawione zostanie zróżnicowanie badanych gospodarstw pod względem:

- zasobu czynników produkcji i ich wykorzystania,
- efektów produkcyjnych (plonów i wydajności jednostkowej zwierząt),
- produktywności czynników produkcji.

Czynione porównania (horyzontalne) głównie będą odnosić się do badanej grupy gospodarstw podzielonej według obszaru użytków rolnych i dotyczą 2001 r., chyba, że podano inaczej. W niektórych wypadkach będą również czynione porównania badanej grupy gospodarstw z całością indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce.

W badaniach wykorzystano materiały publikowane przez Główny Urząd Statystyczny, IERiGŻ oraz niektóre opracowania dotyczące tego rodzaju gospodarstw.

2. Zróżnicowanie badanych gospodarstw pod względem zasobu czynników produkcji

Badana zbiorowość gospodarstw jest zróżnicowana pod względem wszystkich czynników produkcji (tabela 1). Jako cała zbiorowość - 1270 gospodarstw - charakteryzuje się większą powierzchnią niż średnia indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce. Ponadto badane gospodarstwa różnią się sposobem zagospodarowania ziemi i zasobami innych czynników produkcji [Kapusta 2002, s. 15–20].

W użytkowaniu ziemi występują wahania w zakresie udziału gruntów ornych, sadów oraz łąk i pastwisk w użytkach rolnych. Udział gruntów ornych w użytkach rolnych, waha się od 76,0 do 93,1%, przy średniej dla grupy 85,2% i średniej indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce 77,3 %, zaś udział sadów od 0,7 do 11,0%, przy średniej dla grupy 2,0% i w Polsce 1,7%. Natomiast łąki i pastwiska stanowią od 5,7% do 20,0%, przy średniej dla grupy 12,8% i średniej w Polsce 21,8 %.

Wskaźnik bonitacji użytków rolnych waha się od 0,82 do 0,97, przy średniej dla grupy 0,89 i średniej w Polsce 0,80.

Liczba osób w rodzinie kształtuje się na poziomie od 3,31 do 5,01, przy średniej dla grupy 4,40; im większy obszar gospodarstwa tym liczba osób w rodzinie większa. Liczba osób w rodzinie ma wpływ na przepracowane godziny, których liczba waha się od 4309 do 7585, przy średniej dla grupy 4669; im większy obszar gospodarstwa tym większa liczba przepracowanych godzin w ogóle oraz w produkcji rolniczej. Natomiast nakłady pracy w produkcji rolniczej na 1 ha użytków rolnych wahają się od 55 do 729, przy średniej dla grupy 150; im większy obszar gospodarstwa tym nakłady pracy są mniejsze. Wartość środków trwałych na 1 ha użytków rolnych waha się od 57,1 do 5,0 tys. zł, przy średniej dla grupy 11,2 i średniej w Polsce 6,1 tys. zł. Powierzchnia użytków rolnych na 1 ciągnik wzrasta w miarę wzrostu obszaru gospodarstwa, a waha się

od 4,83 do 45,45 ha, przy średniej dla grupy 15,87 ha i średniej w Polsce 11,2 ha. Odwrotnie kształtuje się zużycie środków plonotwórczych w postaci nawozów mineralnych wyrażone w kg NPK. Zużycie to waha się od 83 do 222, przy średniej dla grupy 183 i w Polsce 82,5 kg/ha.

3. Zróżnicowanie efektywności gospodarstw

Podstawę analizy stanowią plony i wydajność jednostkowa zwierząt gospodarskich (tabela 2) oraz produktywność czynników produkcji (tabela 3 i 4).

Badane gospodarstwa uzyskują wyższe plony od ogółu gospodarstw indywidualnych w Polsce w zbożach. Jest to spowodowane wysoką technologią produkcji (uprawa gleby, nawożenie, dobór odmian, ochrona roślin i przestrzeganie terminów agrotechnicznych). Prawidłowością jest (z niewielkimi wyjątkami), że w miarę wzrostu obszaru gospodarstwa wzrastają plony. Podobna sytuacja jak w zbożach istnieje w plonach ziemniaków. Plony buraków cukrowych oraz rzepaku i rzepiku są zróżnicowane, ale istnieje również pewna prawidłowość, że gospodarstwa większe obszarowo mają wyższe plony.

Produkcyjność bydła zachowuje się podobnie do plonów podstawowych roślin uprawnych; jest ona skorelowana z obszarem gospodarstw, przy czym mleczność krów jest najwyższa w gospodarstwach o obszarze 50–100 ha.

Produkcyjność trzody chlewnej jest już bardziej zróżnicowana; najwyższy odchow prosiąt od jednej maciory występuje w gospodarstwach najmniejszych obszarowo i dalej waha się z tendencją malejącą. Podobnie zachowuje się produkcja żywca od jednej sztuki trzody chlewnej.

W nieśności kur już występują duże wahania i trudno dostrzec jakiś związek z obszarem gospodarstw.

Owce, to gatunek zwierząt chowany w niewielkiej ilości i głównie z przyzwyczajenia, posiadanych pomieszczeń inwentarskich i nadziei, że zmieniają się warunki ekonomiczne chowu. W tej sytuacji trudno mówić o zależności ich obsady i wydajności zwierząt od obszaru gospodarstwa.

Indywidualne gospodarstwa rolne mają specyficzną formę dochodu: dochód ogólny i dochód rolniczy.

Dochód ogólny gospodarstwa składa się z produkcji czystej powiększonej o inne dochody gospodarstwa.

Dla obliczenia dochodu rolniczego punktem wyjścia jest wartość produkcji czystej, od której odejmuje się świadczenia finansowe gospodarstwa na rzecz państwa i osób trzecich, a więc: podatki, ubezpieczenia, składki emerytalne, czynsze dzierżawne, odsetki, opłatę pracowników najemnych.

Dochód rolniczy wraz z innymi dochodami gospodarstwa stanowi dochód osobisty rodziny rolniczej, który jest źródłem finansowania spożycia i akumulacji.

Wytwarzanie i podział dochodu przedstawia tabela 4.

Tabela 1
Zasoby czynników produkcji w indywidualnych gospodarstwach rolnych

Lp.	Wyszczególnienie	Jm	Polska (2002 r.)	Badana zbiornowość	Gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych (ha)									
					1-2	2-5	5-7	7-10	10-15	15-20	20-50	50-100	100 i więcej	
I	Liczba gospodarstw	szt.	1951726	1270	13	93	102	148	227	171	340	109	67	
II	Powierzchnia ogólna (średnio)	ha	8,33	32,01	1,98	4,11	7,09	9,54	13,97	19,05	33,03	71,17	189,43	
1	Użytki rolne	ha	7,40	29,85	1,57	3,65	5,96	8,36	12,40	17,51	30,62	67,23	181,46	
2		%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
3	W tym: grunty orne	ha	5,72	25,44	1,40	2,77	4,10	6,67	9,61	13,39	24,80	58,80	168,91	
4		%	77,3	85,2	88,7	76,0	68,9	79,8	77,5	76,5	81,0	87,5	93,1	
5	ugory i odłogi	ha	0,86	0,40	0,03	0,04	0,05	0,18	0,07	0,10	0,39	0,92	3,13	
6		%	11,6	1,4	2,1	1,0	0,9	2,1	0,6	0,60	1,3	1,4	1,7	
7	sady	ha	0,13	0,58	0,05	0,29	0,66	0,39	0,70	0,75	0,23	0,73	2,15	
8		%	1,7	2,0	3,3	7,8	11,0	4,6	5,7	4,3	0,7	1,1	1,2	
9	łąki i pastwiska	ha	1,52	3,83	0,12	0,59	1,20	1,30	2,09	3,37	5,59	7,70	10,40	
10		%	21,8	12,8	8,0	16,2	20,0	15,6	16,8	19,3	18,3	11,5	5,7	
11	Wskaźnik bonitacji uż. rolnych	x	0,80 ¹	0,89	0,97	0,94	0,93	0,90	0,88	0,82	0,85	0,92	0,92	
III	Zasoby pracy													
1	Liczba osób w rodzinie	osób	–	4,40	3,31	3,67	4,20	4,06	4,49	4,36	4,71	4,74	5,01	
2	Przepracowane godziny	godz.	–	4669	4309	5266	5344	5548	6606	6585	6692	6912	7585	
3	Z tego w rolnictwie	godz.	–	3699	1058	1860	2562	2845	3628	4052	4339	4527	5118	
4		%	–	79,2	24,6	35,3	47,9	51,3	54,9	61,5	64,8	65,5	67,5	
5	Nakłady pracy w rolnictwie	godz./ha	–	150	729	535	479	372	338	271	161	89	55	
6	Wskaźnik zróżnicowania	%	–	100	486	357	319	248	225	181	107	59	37	
IV	Środki kapitałowe													
1	Środki trwałe	tys. zł/ha	6,1 ²	11,2	57,1	38,9	30,3	22,5	20,8	18,4	11,6	9,5	5,0	
2	Na 1 ciągnik użytków rolnych	ha	12,3 ³	15,87	5,85	4,93	5,68	6,99	7,94	9,62	14,08	20,84	45,45	
3	Zużycie NPK	kg/ha	82,5	183	83	105	91	105	124	126	165	214	222	

Źródło: [Wyniki 2002, s. 3; 8, s. 30-31, 35-36, 44-45, 52-53; Rocznik 2002, s. 249-250, 350, 364]. Obliczenia własne.

¹ Dla całego rolnictwa [Użytkowanie 2003, s. 8]. ² Dane dla 2000 r. [Rocznik 2001, s. 87, 102]. Obliczenia własne.

Tabela 3

Wytwarzanie i podział dochodu (w zł na 1 ha użytków rolnych)

Lp.	Wyszczególnienie	Badana zbiornowość	Gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych (ha)								
			1-2	2-5	5-7	7-10	10-15	15-20	20-50	50-100	100 i więcej
I	Wytwarzanie dochodu										
1	Produkcja globalna	3936	3823	4695	5045	4375	4838	5167	5150	4051	3052
2	w tym: rolnicza	3936	3817	4689	5041	4372	4836	5166	4150	4051	3052
3	- roślinna	2031	1767	2185	2524	2333	2295	2120	1668	2018	2209
4	- zwierzęca	1904	2050	2504	2517	2039	2541	3046	2482	2033	843
5	Nakłady materialne	2615	3945	3718	3562	3026	3215	3445	2739	2770	1951
6	Produkcja czysta	1321	-122	977	1483	1349	1623	1721	1411	1281	1100
7	Inne dochody	833	16085	6515	3478	2436	1624	1319	770	567	264
8	- związane z działalnością gospodarczą	382	1438	1091	865	682	643	604	416	352	178
9	- spoza gospodarstwa	428	14647	5418	2564	1731	964	687	329	177	74
10	Dochód ogólny	2154	15963	7492	4961	3784	3247	3041	2181	1848	1364
11	w tym z tytułu inflacji środków trwałych	328	1419	1063	848	613	565	518	352	293	149
II	Podział produkcji czystej										
1	Podatki	38	124	69	68	64	55	45	36	33	33
2	Ubezpieczenia	43	239	158	113	87	76	67	46	35	20
3	Składki emerytalne	40	80	122	119	110	93	73	47	23	9
4	Inne świadczenia przekazane państwu	13	17	26	16	19	17	17	13	13	9
5	Czynsz dzierżawny	41	9	26	10	14	16	19	32	46	62
6	Odsetki	70	32	26	34	40	53	51	58	98	77
7	Opłata pracowników najemnych	125	159	92	167	110	119	156	80	115	164
8	Dochód rolniczy	951	-781	458	956	904	1194	1295	1099	918	725
III	Podział dochodu osobistego										
1	Dochód osobisty	1784	15304	6973	4434	3339	2819	2615	1869	1485	989
2	Spożycie ogółem	1137	15651	6246	4046	2991	2340	1840	1226	763	333
3	Różnica stanu majątkowego (akumulacja)	647	-347	727	389	348	478	775	643	722	656
4	Spożycie na 1 członka rodziny	7710	7438	6204	5739	6161	6462	7387	7969	10819	12046

Źródło: [Wymiki 2002, s. 56-57].

Tabela 2

Plony podstawowych roślin oraz wydajność zwierząt gospodarskich

Lp.	Wyszczególnienie	Jm	Polska (2002 r.)	Badana zbiorowość	Gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych (ha)										100 i więcej
					1-2	2-5	5-7	7-10	10-15	15-20	20-50	50-100			
I	Plony roślin	dt/ha													
1	Zboża podstawowe	dt/ha	29,3	37,2	31,6	32,0	31,2	32,2	34,7	34,7	35,6	39,7	39,2		
2	pszenica	dt/ha	33,3	42,2	38,0	35,5	33,7	36,5	39,1	37,1	40,9	43,7	43,8		
3	żyto	dt/ha	24,1	28,2	22,8	24,5	25,0	24,8	26,1	27,2	27,3	29,1	30,6		
4	Ziemniaki	dt/ha	161	196	131	156	167	171	155	176	197	259	227		
5	Buraki cukrowe	dt/ha	349	403	–	333	318	398	395	384	415	435	371		
6	Rzepak i rzepik	dt/ha	21,6	27,4	–	24,2	16,8	21,8	15,6	21,5	26,2	28,3	27,9		
II	Produkcyjność zwierząt														
1	Mleczność krów	l	3758	4370	3405	3550	3753	3720	3798	4075	4516	5057	4286		
2	Odchowane cielęta/100 krów	szt.	–	101	100	91	101	95	100	101	101	101	105		
3	Produkcja żywca od 1 szt. bydła	kg	114 ²	161	177	143	173	150	157	156	166	149	176		
4	Odchowane prosięta od 1 maciory	szt.	–	19	20	22	22	18	20	19	19	18	18		
5	Produkcja żywca od 1 szt. tż. chl.	kg	83 ²	174	175	202	281	163	167	169	177	182	165		
6	Jaj od 1 kury	szt.	172	148	133	138	139	135	132	139	142	202	135		
7	Wetny od 1 owcy	kg	4,2	3,74	–	2,00	1,97	5,87	3,44	3,21	4,36	5,11	0,79		

Źródło: [Wyniki 2002, s. 50-51; 4, s. 356-357, 360-361]. Obliczenia własne. ² Od 1 sztuki stanu początkowego.

Tabela 4

Produktywność czynników produkcji (w zł)

Lp.	Wyszczególnienie	Jm	Badana zbiorowość	Gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych (ha)								
				1-2	2-5	5-7	7-10	10-15	15-20	20-50	50-100	100 i więcej
I	Produktywność ziemi											
1	Produkcja końcowa netto	ha	2291	1950	2571	3098	2633	2658	2572	2211	2279	2131
2	Produkcja czysta	ha	1321	-122	977	1483	1349	1623	1721	1411	1281	1100
3	Dochód rolniczy	ha	951	-781	458	956	904	1194	1295	1099	918	725
II	Produktywność pracy											
1	Produkcja końcowa netto	godz.	15,27	2,67	4,81	6,47	7,08	7,86	11,85	13,73	25,61	38,75
2	Produkcja czysta	godz.	2,14	-0,17	1,81	3,10	3,63	4,80	6,35	8,76	14,39	20,00
3	Dochód rolniczy	godz.	6,34	-1,07	0,86	2,00	2,43	3,53	4,78	6,83	10,31	13,18
4	Dochód ogólny	godz.	13,77	5,83	5,19	5,53	5,70	6,09	8,08	9,98	17,98	32,63
III	Produktywność śr. trwałych											
1	Produkcja końcowa netto	zł/1000zł	204	34	66	102	117	128	139	190	239	422
2	Produkcja czysta	zł/1000zł	117	-2	25	49	60	78	93	122	134	218
3	Dochód rolniczy	zł/1000zł	85	-14	12	32	40	57	70	95	96	154
IV	Produktywność nakładów											
3	Ze 100 kg paszy wyprodukowano żywca trzody chlewnej	kg	23,3	21,7	22,7	23,3	20,0	22,2	22,7	23,8	23,8	24,4
4	Ze 100 kg paszy wyprodukowano żywca wołowego	kg	16,9	23,3	18,9	18,9	17,5	16,9	16,9	17,5	16,7	12,8

Źródło: [Wyniki 2002, s. 44-45; 50-51; 54-55; tabela 1 i 4]. Obliczenia własne.

Jak wynika z danych w tabeli 4 wielkość produkcji globalnej na 1 ha jest zróżnicowana; najwyższą wartość uzyskują gospodarstwa o obszarze 15–20 ha, i w miarę powiększania i pomniejszania obszaru gospodarstw wartość produkcji maleje. Nieco inaczej kształtuje się wielkość nakładów materialnych, która jest najwyższa w gospodarstwach najmniejszych obszarowo i zmniejszają się w miarę wzrostu obszaru gospodarstw (z drobnymi wyjątkami). Gospodarstwa o obszarze 1–2 ha uzyskują ujemną produkcję czystą a wartość jej wzrasta wraz z obszarem gospodarstw osiągając maksymalną wartość w grupie o powierzchni 15–20 ha, i dalej znów zmniejsza się. Inne dochody są najwyższe w gospodarstwach najmniejszych obszarowo (1–2 ha) i w miarę wzrostu obszaru gospodarstw wyraźnie się zmniejszają. Na skutek przedstawionego kształtowania się poziomu produkcji czystej i innych dochodów, dochód ogólny jest najwyższy w gospodarstwach najmniejszych (1–2 ha) i w miarę wzrostu obszaru gospodarstw maleje. Podatki, ubezpieczenia, składki emerytalne i inne świadczenia przekazane państwu na ogół w miarę wzrostu obszaru gospodarstw ich wartość maleje, natomiast odwrotnie kształtuje się wartość czynszu dzierżawnego i odsetek przy zmiennej wartości opłaty pracy najemnej.

Dochód rolniczy osiąga najwyższą wartość w gospodarstwach 15–20 ha i w miarę wzrostu obszaru oraz zmniejszania się jego - maleje. W gospodarstwach o obszarze 1–2 ha stanowi wartość ujemną.

Fundusz spożycia na jednego członka rodziny jest relatywnie wysoki w gospodarstwach obszarowo mniejszych (1–2 ha), następnie maleje (2–5 i 5–7 ha) i później systematycznie zwiększa się osiągając najwyższą wartość w gospodarstwach 100 i więcej ha. W 2001 r. w gospodarstwach domowych w Polsce (na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych) ten fundusz wynosił 7734 zł.³ W badanych indywidualnych gospodarstwach rolnych wyższą wartość przyjmuje dopiero w gospodarstwach 20 i więcej ha i pochodzi zarówno z działalności rolniczej jak i pozarolniczej. Obszar gospodarstwa, w którym istnieje możliwość uzyskania funduszu porównywalnego do ogółu ludności stale się zwiększa [Ziętara 2003, s. 159–160]. Jest tak dlatego, że dochody ludności ogółem wzrastają szybciej niż dochód rolniczy w gospodarstwach rolnych.

Uzyskane rezultaty wartości funduszu spożycia na 1 członka rodziny w badanych gospodarstwach wskazują, że może on być kształtowany na poziomie zbliżonym do średniej krajowej pod warunkiem, że wszystkie gospodarstwa rolne dorównają swoim poziomem działalności rolniczej i pozarolniczej gospodarstwom badanym.

Analiza produktywności czynników produkcji (tabela 4) wykazała również duże zróżnicowanie gospodarstw.

³ Obliczono na podstawie [Rocznik 2002, s. 190].

Produktywność ziemi wyrażona produkcją końcową netto jest najwyższa w gospodarstwach o obszarze 5–7 ha oraz 10–15 i 15–20 ha, zaś w produkcji czystej i dochodzie rolniczym w gospodarstwach 15–20 ha. Natomiast produktywność pracy wyrażona wyżej wymienionymi kategoriami ekonomicznymi i dodatkowo dochodem ogólnym na 1 godzinę przepracowaną wzrasta wraz z obszarem gospodarstwa. Podobnie kształtuje się produktywność środków trwałych.

Ze 100 kg paszy najwięcej wytwarzają żywca wieprzowego gospodarstwa największe obszarowo (100 i więcej ha), zaś najmniej 7–10 i 1–2 ha. Natomiast żywca wołowego najwięcej wytwarzają gospodarstwa najmniejsze obszarowo (1–2 ha) i w miarę wzrostu obszaru maleje wielkość produkcji żywca (mleko przeliczono na żywca).

4. Podsumowanie

W okresie powojennym występowała periodyzacja polityki rolnej państwa. Każdy z jej okresów wywarł swoisty wpływ na zmiany w indywidualnych gospodarstwach rolnych i ich pozycji w rolnictwie. Początkowo liczba gospodarstw wzrastała, po 1960 r. zaczęła maleć tak, że w 2002 r. było ich 70,7% stanu z 1950 r. W strukturze gospodarstw wzrasta udział obszarowo najmniejszych (1–2 ha) i największych (15 i więcej ha), a maleje udział grup środkowych. Pogłębia się więc rozwarstwienie obszarowe gospodarstw.

Przeprowadzona analiza indywidualnych gospodarstw rolnych wykazała ich zróżnicowanie we wszystkich analizowanych cechach ekonomicznych. Badane gospodarstwa nie są reprezentatywne dla ogółu gospodarstw w Polsce. Uzyskane wyniki mogą więc być odnoszone tylko do badanej zbiorowości.

Każda grupa obszarowa gospodarstw jest efektywna, ale inaczej od innych. Znając zalety i wady poszczególnych grup gospodarstw można je wykorzystywać w kształtowaniu zasad polityki rolnej stymulując czynniki rozwojowe tych grup gospodarstw, które na danym etapie rozwoju gospodarki najlepiej realizują cele polityki. I tak np. gospodarstwa obszarowo mniejsze wiążą najwięcej siły roboczej, uprawiają dużą ilość roślin pracochłonnych i trudnych w uprawie do zmechanizowania, zużywają w procesie produkcyjnym małe ilości nawozów mineralnych, ale uzyskują niskie wskaźniki produktywności czynników produkcji. Przeciwnieństwem tych gospodarstw są gospodarstwa obszarowo większe.

Posługując się rankingiem gospodarstw pod względem 11 cech produktywności i 10 cech produkcyjności, najwyższe pozycje uzyskały gospodarstwa o obszarze (w ha): 50–100, 20–50, 100 i więcej oraz 15–20.

Jednocześnie te grupy gospodarstw osiągają fundusz spożycia na jednego członka rodziny przekraczający lub zbliżony (95,5% o obszarze 15–20 ha) do średniego poziomu dla ludności w kraju.

LITERATURA

1. Kapusta F. (2001): Ewolucja rolnictwa rodzinnego w Polsce i jego wewnętrzne zróżnicowanie. [w:] Rola i miejsce gospodarstw rodzinnych w systemie rolnictwa polskiego i europejskiego. ATR, Bydgoszcz, s. 61–65.
2. Kapusta F. (2002): Drogi i bezdroża polityki agrarnej realizowanej w Polsce od 1950 roku. [w:] Rozwój obszarów wiejskich. Teoria i praktyka. WAP, Siedlce, s. 9, 15–20.
3. Kapusta F. (2003): Teoria agrobiznesu. WAE, Wrocław, s. 147.
4. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002. GUS, Warszawa, s. 190, 249–250, 350, 356–357, 360–361, 364.
5. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2003. GUS, Warszawa, s. 8, 87, 102, 371.
6. Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2001. GUS, Warszawa, s. 87, 102.
7. Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej 1978. GUS, Warszawa, s. 85–86.
8. Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej 1986–1990. GUS, Warszawa 1992, s. 80.
9. Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich 2002. NSP PSR, GUS, Warszawa 2003, s. XXV, 2.
10. Użytkowanie gruntów i ich jakość 2002. NSP PSR, GUS, Warszawa 2003, s. XXXII.
11. Woś A. (2000): Rolnictwo polskie 1945 – 2000. Porównawcza analiza systemowa. IERiGŻ, Warszawa, s. 10.
12. Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 2001. IERiGŻ, Warszawa 2002, s. XXXIV, 3, 30–31, 35–36, 44–45, 50–57.
13. Ziętara W. (2003): Stan i możliwości rozwoju gospodarstw rolniczych w Polsce na progu XXI wieku. [w:] Działalność rolnicza oraz jej uwarunkowania w aspekcie integracji z Unią Europejską. WAP, Siedlce, s. 159–160.

FRANCISZEK KAPUSTA

PRZEMIANY ORAZ EFEKTYWNOŚĆ INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTW ROLNYCH W POLSCE

STRESZCZENIE

W okresie powojennym występowała periodyzacja polityki rolnej państwa. Każdy z jej okresów wywarł swoisty wpływ na zmiany w indywidualnych gospodarstwach rolnych i ich pozycji w rolnictwie. Początkowo liczba gospodarstw wzrastała, po 1960 r. zaczęła maleć tak, że w 2002 r. było ich 70,7% stanu z 1950 r. W strukturze gospodarstw wzrasta udział obszarowo najmniejszych (1–2 ha) i największych (15 i więcej ha), a maleje udział grup środkowych.

Przeprowadzona analiza indywidualnych gospodarstw rolnych wykazała ich zróżnicowanie we wszystkich analizowanych cechach ekonomicznych. Każda grupa obszarowa gospodarstw jest efektywna, ale inaczej od innych. Na przykład gospodarstwa obszarowo mniejsze wiążą najwięcej siły roboczej, zużywają małe ilości nawozów mineral-

nych, ale uzyskują niskie wskaźniki produktywności czynników produkcji. Przeciwnieństwem tych gospodarstw są gospodarstwa obszarowo większe.

Posługując się rankingiem gospodarstw pod względem 11 cech produktywności i 10 cech produkcyjności, najwyższe pozycje uzyskały gospodarstwa o obszarze: 50–100, 20–50, 100 ha i więcej oraz 15–20 ha. Jednocześnie te grupy gospodarstw osiągają fundusz spożycia na jednego członka rodziny przekraczający lub zbliżony (95,5% o obszarze 15–20 ha) do średniego poziomu dla ludności w kraju.

FRANCISZEK KAPUSTA

CHANGES AND THEIR EFFECTIVENESS OF INDIVIDUAL FARMS IN POLAND

SUMMARY

In the post war period there were certain periods in the agrar policy of the state. Each period had specific influence on changes in small farms and their position in agriculture. At the beginning, the number of farms was increasing, after 1960 it was falling, so that in 2002 there were 70% of farms as of 1950. The share of small farms (1-2 ha) and largest (15 ha and over) is increasing, while share of medium ones is falling.

The conducted analysis of individual farms showed their diversification in each of analyzed economic characteristics. Each of size groups is economically effective but in different way. For example smallest farms tie most of labor forces, use little fertilizers but show low productivity of used economic factors. Largest farms, in contrary, show the opposite.

Using the ranking of farms according to 11 productivity factors and 10 characters of productions, highest positions were gained by farms of size: 50-100, 20-50, 100 ha and more and 15-20 ha. At the same time these groups of farms have consumption fund per family member higher or similar (95,5% for farms 15-20 ha) to that average for the whole of the country.